

BELLETEN

Cilt: VIII

Temmuz 1944

Sayı: 31

ATATÜRK'ü dinledim¹

TRABLUSGARP'TA HÜRRİYETE KARŞI İSYAN

Dr. ÂFET İNAN

Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı

Sultan Hamit devri istibdadını yenmek için, Türk vatanında milletçe yapılan hareketler neticesi, 23 / Temmuz / 1908 olarak tarihlenmiştir.

İstanbul'da yeni kabine teşkili düşünülürken, Trablusgarp'ta kumandan ve vali bulunan ve Hürriyet âşığı olduğu için oraya gönderilmiş olan, Recep Paşa tercih edilmişti.

Recep Paşa İstanbul'da Türk milleti tarafından öyle içten gelen bir hoşkunlukla istikbal edildi ki milletini çok seven bu büyük adamın kalbi durdu, öldü.

Trablusgarp'ta hürriyete karşı bir isyan olmuştu. Bu isyandan haberi ve bununla asla alâkası olmıyan Erkânıharp kolağası Mus-

¹ Türk Tarih Kurumu'nun Belleteni çıkmaya başladığı zaman (İkincikânun 1937) onun yayınları arasına «Atatürkü dinlerken» diye bir köşe açmıştım. Bunlar ancak üç makale olarak çıktılar. «Gerilla hakkında iki hatıra» Belleten sayı 1, İkinci Kânun 1937. «Vatan ve Hürriyet» Belleten sayı 2, Nisan 1937 «Mukaddes Tabanca» Belleten sayı 3-4, İlkteşrin 1937. Şimdi bu hatıralardan bir kısmını daha, Ondan işittigim gibi, «Atatürkü dinledim» başlığıle okuyucularıma sunuyorum.

tafa Kemal o günlerde İstanbul'dan bir mektup alıyor. Bu mektubun içinde, iki kâğıt vardır; biri şu mealdedir: "Recep Paşa öldü. Onun boş bıraktığı Trablusgarp'ta hürriyet aleyhine bir isyan oldu. Sizin oraya gitmeniz bütün buradaki arkadaşlarca tensip edildi. Azimetinizi rica ederim,, İkinci kâğıt, geniş ölçüde bir salâhiyetname idi.

Bu tarihlerde İttihat ve Terakkî Komitesi'nin Umumî Merkezi henüz Selânik'te sayılıyordu. Mustafa Kemal bu merkezin üyelelerinden biri idi. Bu heyete dahil olan ve olmıyan bir takım kişiler Mustafa Kemal'e gelen mektup muhteviyatından haberdar edilmişlerdir. Selânik'te "Merkezi Umumî,, içtimaları gece olurdu. Mustafa Kemal'in Selânik'ten behemehal uzaklaştırılmasını isteyenler gündüz toplanmışlar ve kendi aralarında şu kararı vermişlerdir: Mustafa Kemal Trablusgarp'a gidecek..

Gece Umumî Merkez, âdet olduğu üzere, toplanıyor. Mustafa Kemal tabii olarak oradadır. İçtima salonuna girince, kararların yazıldığı kara tahta üstünde ve birinci numarada şunu okuyor: Mustafa Kemal Trablusgarp'a gidecektir.

Mustafa Kemal'in kafasında bir şüphe ve çok düşündükten sonra verilmiş bir karar

Mustafa Kemal, kara tahta üstünde okuduğu karar üzerine şöyle düşünüyordu: Genel Merkez bu kararı verebilmek için kendisi de beraber bulunmalı idi, eğer inisiyativ onlardan geliyorsa... Halbuki Mustafa Kemal çok daha evvel İstanbul'da bulunan ve sonraları nazırlık ve sadrazamlık mevkilerini işgal etmiş olan bir arkadaşından bu kararı tebliğ eden bir mektupla beraber bir de salâhiyetname almıştı.

Mustafa Kemal bir çok düşünceden, muhakeme ve hesaptan sonra kararını verdi: Gidecekti.

O gece Umumî Merkez toplantısına Hacı Âdil Bey riyaset ediyordu. Mustafa Kemal şimdi Hacı Âdil Beyle karşı karşıyadır. Mustafa Kemal Hacı Âdil Beye sordu:

— Beyefendi, bu işten ne anladınız?

Hacı Âdil Bey cevap verdi:

— Bu, sizden çok şeyler beklenildiğinin işareti, beşaretidir.

Mustafa Kemal buna inanamıyordu. Bir daha sordu:

— Bütün düşüncelerin bu samimi ve temiz manada olduğuna siz emin misiniz?

— Bunu bana sormayınız, siz daha iyi takdir edersiniz.

Mustafa Kemal ayağa kalktı ve: “Öyle ise gideceğim,” diyerek Hacı Âdil beyin elini sıktı. Hacı Âdil Bey biraz daha oturmasını Mustafa Kemal’den rica etti ve aynı zamanda şu sözleri söyledi:

— Tabii oraya gitmek için paranız yoktur.

O âne kadar bunu hiç düşünmemiş olan Mustafa Kemal tekrar sandalyasına oturarak şu cevabı verdi:

— Evet, ben bu bahsolunan memlekete gitmek için kendi kendime karar verseydim elbette bunun çarelerini evvelden düşünürdüm. Bana emri vaki yapıldı. Tabii param yoktur.

Hacı Âdil Bey:

— Merak buyurmayınız, dedi, sizin için arzu ettiğiniz kadar para emrinize hazırdır. Ne kadar istiyorsunuz?

Mustafa Kemal bu cevaptan hem mütehassis, hem de müteessir olmuştu. Görüyordu ki o, ne isterse vereceklerdi; elverir ki Selânik’ten çıkıp gitsin.....

Mustafa Kemal, şu cevabı verdi:

— Ben, hayatımda böyle bir seyahat yapmadım. Bir defa yolculuk masrafı var; ondan sonra gideceğim yerlerde bana yükletilen vazifeyi yapmak için, bilmem ki para sarfetmek lâzım gelecek mi? Bunları birleştirerek siz düşününüz; ben bu işte bitaraf kalmak isterim.

Aacı Âdil Bey: “Bu kadar ince hesabı kimse düşünmüş değildir. Size bin altın kâfi gelir mi?,” Diye sordu.

Mustafa Kemal şu cevabı verdi: “Bilemem; fakat bunu çok görürüm,,.

Hacı Âdil Bey: “O halde, size bin altın verelim, sarfedemediğinizi iade edersiniz.

Mustafa Kemal Trablusgarp şehrinde

Mustafa Kemal’in bindiği vapur Trablusgarp şehri önünde demirledi. Rihtim yoktur. Sahil, bom boş bir kumsaldan ibarettir. Yerli bir kayıkçı onu kumsala götürüp bıraktı.

Mustafa Kemal, elinde çantasıyla, bir takım barakalara uğruyor, otel arıyordu. Bunlar yaşlı İtalyan kadınlarının açık adlarına

otel dedikleri yerlerdi. Arkasında, bir Türk zabiti üniforması taşıyan Mustafa Kemal bunların hiç birinde kendine bir sığınak bulamıyor. Dolaşmaktan çok yorgundur. Kumsala geliyor. Bavulunu yere bırakıyor ve bunu yastık yaparak kumluğa uzanıyor. Tam bu sırada idi ki Trablusgarp sevkiyat memuru olduğunu sonradan anladığı genç bir teğmen (mülâzim), Mustafa Kemal'e yaklaşıyor:

Efendim, diyor, bu memleket böyledir. Burada otel yoktur; barınacak yer bulmak güçtür. Ben iki odalı bir evde tek başıma oturuyorum; sizi oraya davet ediyorum. Lütfen kabul buyurur musunuz?

Mustafa Kemal bundan çok mütehassis oldu ve daveti kabul etti. Biraz sonra genç Türk mülâziminin evinde, toprak tabanlı bir odada seyahatin yorgunluğunu çıkarmaktadır. Ertesi gün Mustafa Kemal, genç mülâzimi yanına çağırdı ve: "Bana Recep Paşa'nın yaveri Kafkasyalı Hasan Bey'i çağırınız," dedi. Mülâzim bundan bir şey anlıyamamıştı. Mustafa Kemal, emrini tekrarladı:

— Bana sakallı Hasan Bey'i çağırınız.

Sakallı Hasan Bey'le karşı karşıya

Sakallı Hasan Bey Mustafa Kemal'in karşısındadır. Mustafa Kemal konuşuyor:

Sen Kafkasyalı Hasan Bey değil misin? Ben senin Şam'da bir süvari bölüğü kumandanlığı yapmış olan Kafkasyalı Hüseyin Bey'in kardeşi olduğunu biliyorum. Öyle değil mi?

Ve sakallı Hasan Bey'in müsbet cevabı üzerine devam etti:

Ben Şam'da menfi iken kardeşinizi tanıdım ve kendisiyle arkadaş olmuştum. Sizden ricam ise, bugün Trablusgarp ve havâlisinde Liva kumandanı olan İbrahim Paşa ile beni görüşürmenizdir.

Sakallı Hasan Bey: "Peki, efendim,," Dedi.

İbrahim Paşa'nın Evinde

Mustafa Kemal ile İbrahim Paşa görüşüyorlar:

— Paşa hazretleri, burada bir takım Arap aşiretleri isyan etmişler, her Türküm diyeni Jön Türk olarak kollarını bağlamak suretiyle vapurlara bindirmişler ve memleketten kovmuşlar. Bu hâdise burada kumandan ve vali bulunan rahmetli Recep Paşa'dan sonra olmuş. Biz bunun sebebini rahmetli Recep Paşa'nın buradan

giderken kendi yerine Erkânıharbiye Reisini vekil bırakmasında buluyoruz. Rahmetli Paşa zatı devletinizi tevkil etmiş olsaydı bu gibi hâdiseler vukua gelmezdi; ancak ne de olsa sizin bu hâdiselere karşı bitaraf kalmanız doğru telâkki edilmiyor.

İbrahim Paşa şu cevabı verdi:

— Ben askerim; liva kumandanıyım; politikaya karışmam.

Mustafa Kemal derhal cevap verdi:

— Tebrik ederim paşa hazretleri. Büyük kumandanlık şiarı da budur. Benim ve bütün asker arkadaşların emniyet etmek için aradığımız kumandan öyle olmalıdır. Bu kumandan bir gün siz olabilirsiniz. Ancak şu dakika kumanda etmekte bulunduğunuz mıntakada bir isyan çıkmıştır. Bunu durdurmak için zatı âlinizin inisiyativ almanız lâzım geldikce, henüz bu hususta bir emir ve talimat vürut etmediğini ileri sürmeniz, sizin gibi yüksek ve daha çok yükselmek istidadını haiz bir kumandana, bilmem ki, ne kadar yaraşır? Paşam, devlet merkezi ve merkez muhitleri inkılâp işleriyle çok meşguldür. Beklediğiniz direktif belki gecikebilir. Eğer sözüme emniyet ederseniz işte, ben, o geçikmiş ve daha geçikecek olan direktiflerin canlısıyım.

Muhatabının çok kahve içmek mutadı olduğunu anlıyan İbrahim Paşa zile basarak gelen hizmetçiye: “Beyefendiye bir kahve daha getiriniz,, dedikten sonra şunu ilâve etti: “Hasan Bey’i de buraya çağırınız,,.

Şimdi Mustafa Kemal kahvesini içiyor, İbrahim paşa da Hasan Bey’le konuşuyordu. Bir müddet sonra Mustafa Kemal ayağa kalktı ve kumandanı hürmetle selâmlıyarak sokağa çıktı. Kendisini kumsalda bulup evine götürmüş olan genç mülâzimi arıyordu. Bir aralık arkasından bir ayak sesi işitti. Dönüp baktı. Bu gelen, Sakallı Hasan Bey’di. Hasan Bey Mustafa Kemal’e yetişerek sordu:

— Böyle acele acele nereye gidiyor sunuz?

— Bir mülâzım arkadaşımın bana lûtfen verdiği yer odasına..

— Kumandan paşa size rahmetli Recep paşa’nın köşkünü ve bahçesini tahsis buyurdular, oraya gideceksiniz.

— Ben böyle bir köşkte oturamam; vasıtalarım yok.

— Her şey düşünülüp hazırlanmıştır. Lûtfen oraya teşrif buyurunuz...

— Peki, fakat bir şartla : beni evindeki yer odasına almış olan genç mülâzım da beraber gelip o köşkte oturursa...
Mustafa Kemal'in dediği kabul olunmuştu.

Recep Paşa'nın Köşkünde

Mustafa Kemal Trablusgarp şehrine ayak bastığının ertesi günü manzara şudur : Kendisi, Recep Paşa'nın yaptırmış olduğu ideal, nefis bir köşkte misafirdir ve Trablusgarp kumluklarından alup kendi evinin yer odasına götürmüş olan mülâzım arkadaşı da onunla birlikte ve aynı köşktedir. Liva kumandanı İbrahim Paşa, kendi küçük kardeşi mülâzım Murad'ı Mustafa Kemal'in yaverliğine tayin etmiştir.

Mustafa Kemal bu köşkü, beraber bulunduğu genç Türk teğmeninin kendisine gösterdiği merbutiyeti ve yaveri teğmen Murad'ın refakat arkadaşlığı hatıralarını, bu çok halûk, çok kıymetli ve vatanperver insanları daima yâdetmiştir.

Belediye Reisi Hasûne Paşa

Trablusgarp'ta Hasûne paşa adlı bir belediye reisi vardır. Bir gün Recep Paşa köşkünde İbrahim Paşa da hazır olduğu halde Mustafa Kemal ve arkadaşları konuşuyorlardı. Şu nokta tespit olunmuştu : Hasûne Paşa belediye reisidir. Fakat bütün memlekete ve orduya hâkim gibidir, öyle gösteriliyor.

Mustafa Kemal bir müddet düşündükten sonra, İbrahim Paşa'nın müsaadesini alarak genç arkadaşlarına şu emri verdi :

— Getiriniz bana bu Hasûne Paşa'yı...

Genç zabitler ayaklandılar ve çok geçmeden Hasûne Paşa'yı büyük bir nezaketle ve fakat getirilmiş olduğu anlaşılan bir vaziyette Mustafa Kemal'in karşısına çıkardılar.

Korkan bir adam

Mustafa Kemal, kendisine teslim olan âsi belediye reisi Hasûne paşa ile bir müddet konuştuktan sonra, ondan bazı merasim dairesinde, namus sözü alarak kendisini serbest bıraktı.

Kumandan paşa, Mustafa Kemal ile görüşmek istiyor

Ertesi gün Mustafa Kemal'in yaveri Murat, büyük kardeşi İbrahim Paşa'nın kendisiyle görüşmek istediğini söyledi. Birleşti-

ler. Bu mülâkatta Trablusgarp polis müdürü Cemal Bey de hazır bulunuyordu. Mustafa Kemal'e şu malûmatı getirmişlerdi : Bütün Trablusgarp şehri ve havalisi, kabile ve aşiretleri şehri basacaklar, ve Mustafa Kemal'i tutup ya öldürecekler, yahut, en hafifi onu bir ecnebi vapuruna bindirip memleketten kovacaklar.

Kumandan paşa, Mustafa Kemal'e :

— Çocuğum, dedi, ben sana elimdeki bütün kuvveti vereceğimi vâdetmiştim; bundan dönmüyorum, kuvvet emrindedir. Ne yapmak lâzım gelirse yap.

Mustafa Kemal şu cevabı verdi :

— Paşa hazretleri, teşekkür ederim, ancak benim bu kuvvete ihtiyacım yoktur. Ve bu günkü çalışma zemini kuvvet kullanmak zemini değildir. Yeter ki beni tenvir buyurdunuz; ben yapacağımı bilirim. Bu esnada Mustafa Kemal yukarıki baskın haberini vermiş olan, polis müdürü Cemal Bey'den meseleyi bir kere daha sordu ve şu cevabı aldı :

— Edindiğim malûmat şudur : Kumandan paşaya hiç bir zarar gelmeyecek, yalnız Mustafa Kemal ya öldürülecek, yahut bir vapura konup nümayişle kovulacak. Kumandan paşa, şahsından emin olabilirmiş

Polis müdürünün bu izahatını dinledikten sonra Mustafa Kemal ona dönerek şu sözleri söyledi :

— Ben korkaım ki en büyük felâket Kumandan Paşaya ve yahut bana değil, bizzat senin başına gelecektir. Sen kendini muhafaza et...

Polis müdürü cevap verdi :

— Bana bir şey olmaz ; ben ondan eminim.

Mustafa Kemal derhal şu sözleri söyledi :

— O halde sen onların adamısın.

Ve İbrahim Paşa'ya hitaben : "Paşam bu adam onlardandır fakat bırakınız öyle olsun ,, Dedi.

Bir medrese odasında asillerle karşı karşıya

Âsı aşiretler bütün Trablusgarp şehrini işgal etmişlerdi. İşgal merkezi bir camidir ; bu caminin bir de medresesi vardır. Mustafa Kemal bu âsilerin kendisini tutup mahvedeceklerini ve hiç değilse elini kolunu bağlayıp memleketten çıkaracaklarını yakinen biliyor-

du. Böyle olmakla beraber yanına yaveri Murad'ı aldı; Murat iyi arapça bilirdi. Mustafa Kemal bu tek arkadaşıyla bütün o isyan kalabalığını yarararak camiye girdi. İlk sözü şu olmuştu: "Sizi idare edenler nerede ise, beni hemen oraya götürünüz,,. Bu sözü işitenler Mustafa Kemal'in emrine itaat etmeyi tabii bulmuşlardı. Çünkü böyle tek başına gelen adamı kendilerinden sanmışlardı. Rehberlik ederek Mustafa Kemal'i medresenin en sonundaki bir odanın kapısı önüne getirdiler. Mustafa Kemal bir hamlede içeri girdi. Murat arkasından onu takip etti. Odaya girince kapıyı kapadı ve odada bulunanların yüzüne haykırır gibi bir sesle: "Ne yapıyorsunuz?,, Dedi. Mustafa Kemal'in bu odada toplanmış olduğunu gördüğü insanlar, Osmanlı devleti hizmetinde nahiye müdürlüğü, kaymakamlık veya mutasarrıflık etmiş bir takım menfaatperest kimselerdi. Mustafa Kemal bunların yüzüne bir daha haykırdı:

— Siz kimsiniz? Ne yapmak istiyorsunuz ?

Onlar Mustafa Kemal'in bir ordu ile gelip kendilerini muhasara ettiğini zannettiler. Korku ve telâş içinde bir takım saçma sapan sözler söylüyorlar, her biri kendisinin meselâ nahiye müdürü, kaymakam, mutasarrıf olduğunu ve yeni inkılâpla menfaatlarının sifıra indiğini ileri sürerek:

— İstedığımız şey menfaatımızın sıfır olmamasıdır.

Diyorlardı. Mustafa Kemal isyanın mahiyetini ve müşevviklerini anlamakta gecikmedi. Bütün bu zavallı halk kendi şahsî menfaatlerini takip eden beş on kişinin peşine takılmış gidiyordu. Bu isyana şef olanların en büyüğü Osmanlı devletinin Trablusta mutasarrıf olarak kullandığı adamlardı. Mustafa Kemal bu adamlara dönerek: "Ben sizin menfaatlerinizi âzamî tatmin ederim amma bir şartla: Bu toplanan halk ile ben bizzat konuşmalıyım,, Dedi. Muvafakat ettiler ve Mustafa Kemal'in talebi üzerine Türkçe ve arapçayı en iyi bilen bir Osmanlı memurunu ona tercüman olarak verdiler.

Gece Cami Avlusunda

Cami avlusunda bir havuz vardı. Mustafa Kemal bu havuzun başına gelerek, tercümanı vasıtasıyla, ahaliye şunları söyledi:

— Ey ahali... Ey din kardeşleri... oturduğunuz memleket mahfuz ve siz emin olabilmek için hepimizin büyüğü olan bir kuvvet ve kudretin bulunması ve toplu olması lâzımdır. Eğer siz, onlar hep ayrı ayrı, ve her birimiz kendi başına bütün dünyaya karşı

koyabilecek kuvveti haiz olduğumuzu iddia edersek bu, doğru olamaz. Kuvvetlerimizi birleştirelim, emeklerimizi birleştirelim, eskiden beri aramızda müşterek olan ahlâk ve tabiate dayanalım, adam olalım.

Âsilerle ilk mülâkat böyle geçmişti.

Bir Şeyhin Zaviyesinde

Bu mülâkat bir şeyhin zaviyesinde olmuştu. Şeyhin çok zeki bir adam olduğu yüzünden belli idi. Şeyh efendi Mustafa Kemal'e sordu :

— Sen kimsin? Salâhiyetin nedir?

Bu konuşma, nefis ipek kumaşlarla döşeli sedirler üstünde oturmakta olan Mustafa Kemal ile, şeyh efendi arasında oluyordu. Mustafa Kemal bu soru karşısında kendini pek âciz ve naçiz görüyordu. Çünkü o, hem kendiliğinden hareket eden, hem de gûya geniş salâhiyeti haiz olan bir adamdı. Akıllı şeyh efendi de asıl bu noktayı anlamak istiyordu.

Mustafa Kemal'in Vesikası

Mustafa Kemal, cebinden vesikasını çıkarıp şeyh efendiye gösterdi. Bu, kendisinin ne yapmak lâzım ise yapabileceğine salâhiyeti olduğunu gösteren ve bir zarf içinde İstanbul'dan kendisine gönderilmiş olan vesika idi.

Şeyh efendi bu vesikayı görünce bir kahkaha kopardı.

— Sen de onlardan mısın?

diyerek, bu sefer o vesikanın aynı diğer üç vesikayı kendi cebinden çıkararak Mustafa Kemal'e gösterdi. Mustafa Kemal baktı : Şeyhin gösterdiği bu üç vesika kendi vesikasının aynı idi ve hepsinin altında aynı mühür ve aynı imza vardı.

Ne büyük mahcubiyet..!

Mustafa Kemal buna rağmen :

— Ben, dedi, size bir vesika gösterdim. Herkes böyle bir vesika ibraz edebilir. Fakat esas olan benim vesikamdır.

Şeyh efendi bir kahkaha daha kopardı:

— Bu nasıl olur efendim? Bunlar aynı klişelerdir.

Kendisine kıymetsiz bir vesika verilerek aldatılmış olduğunu anlıyan Mustafa Kemal, vesikasını şeyh efendiye uzatarak:

— Buyurunuz, dedi, vesikamı yırtabilirsiniz. Ben vesikaya ih-

tiyacı olmıyan, buraya seninle konuşmak için vesikasız gelen bir adamım.

Şeyh efendi durakladı :

— Öyle ise şimdi seninle konuşabilirim.

Dedi. Şeyh efendinin verdiği izahattan anlaşıldığına göre aynı vesika ile daha evvel üç adam gönderilmiş, şeyh efendi bunların hepsini yakalayıp bir deliğe tıkmış, şimdi üçü de mahpus-turlar. Mustafa Kemal bu üç adamın tahliyesini ısrarla istedi. Şeyh efendi eldeki vesikanın kendisini tanıtmaya kâfi olmadığını, gerçi nasıl bir adam olduğunu anlamış ise de gösterdiği vesika mahpusların serbest bırakılmaları için kâfi gelmediğini söyledi.

Fakat Mustafa Kemal ısrar ediyor, mevkûfların behemehal teslimini istiyordu. Nihayet mühürlü ve imzalı vesikayı tanımayan Şeyh efendi, Mustafa Kemal'i tanımağa mecbur oldu ve mevkûfları tıkmış buldukları karanlık köşelerden çıkartıp Mustafa Kemal'e teslim etti.

* * *

MUSTAFA KEMAL BINGAZI'DE

Trablusgarp isyanını söndürmek için oraya gitmiş olan Mustafa Kemal, vazifesini bitirip tekrar Makedonya'ya döneceği sırada Bingazi'de bulunan bir doktordan şu mealde mahrem bir mektup almıştı : "Buraya uğramadan gitme . . . ,"

Bu doktor Büyük Millet Meclisinde mebus olmuş olan doktor Bay Mustafa Şevket'tir.

Mustafa Kemal bu dâveti kabul etti ve Trablusgarp dönüşü Bingazi'ye uğradı. Bindığı vapur Bingazi koyuna girdiği zaman bir çok kayıklar vapura yanaştılar. Bunlar, Mustafa Kemal'i karşılamaya gelen insanları tışıyordu. Mustafa Kemal bu tezahürat arasında karaya çıktı.

İstikbale gelenlerin başında Doktor Mustafa Şevket vardı. O, Mustafa Kemal'i sahile yakın küçük bir otele götürdü. Bu otelde onun için küçük bir yatak odası ve bir küçük salon hazırlamıştı. Salonda konuşuluyordu. Bir aralık Bingazi Polis komiseri Hüseyin Bey - ki Büyük Millet Meclisinde Elâziz sayılabilecek olan rahmetli Bay Hüseyin'dir. - telâşla salona girdi ve heyecanlı bir sesle :

— Şeyh Mansur hazretleri teşrif ediyorlar.

Dedi. Komiser efendi bu sözü söyledikten sonra kapının yanında divan durur gibi bir vaziyet aldı. Beş dakika sonra salondan içeri kelli felli bir şeyh efendi girdi.

Şeyh Mansur

Mustafa Kemal bu Şeyh Mansur'un Kim olduğunu evvelden işitmişti; O, Bingazi şehrinin ve Hinterland'ın Kralı gibi idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Bingazi'de bir mutasarrıfı, bir hükûmet teşkilâtı, polisi ve jandarması, hattâ bir piyade alayı vardı; fakat hükûm ve nüfuz yine bu Şeyh Mansur'un elinde idi. Polis komiserinin telâşını Mustafa Kemal'in bildiklerini takviye ediyordu. Artık Mustafa Kemal kiminle karşılaşmış olduğunu biliyordu. Şeyh efendi salona girip bir kaç adım ilerledi; fakat Mustafa Kemal yerinden kıvıldamamıştı. Hattâ oturmak için ona yer bile göstermedi; ve derhal şu sözleri söyledi :

— Şeyh Mansur . . . Sen hiç sıkılmaz mısın? Buradaki devlet teşkilâtını kendi hükûm ve iradene râm edebileceğini zannederek bir takım cüretkârlıklarda bulunuyorsun, bu küstahlığın derecesini takdir etmiyor musun? Ben sana haddini bildireceğim; haydi çık dışarı . . .

Bingazi'de Devlet otoritesine boyun eğdirmiş olan Şeyh Mansur, Mustafa Kemal'in bu sözleri karşısında boynunu bükerek çıktı gitti.

Mustafa Kemal'in, bu hiç umulmıyan muamelesi oradaki polis ve jandarmaları şaşırtmıştı. Bunun farkına varan Mustafa Kemal onlardan bu telâşın sebebinin sordu. Polis ve jandarma şeflerinin cevaplarından anlaşılan mânâ şu idi :

Şeyh Mansur bütün bu mıntakaya hâkimdi. Mutasarrıf Bey onun emriyle hareket eder. Onlara göre, Mutasarrıfın emirleri Şeyh Mansur'un emirleri demektir. Bu biçare adamlar Mustafa Kemal'e bu hakikatları söylerken onu Şeyh Mansur'un şerrinden korumak istiyorlardı.

Mustafa Kemal bunları dinledikten ve Şeyh Mansur'un o mıntakadaki nüfuz ve kudretinin derecesini anladıktan sonra Mutasarrıf Bey'i, oteline davet etti. O tarihte Bingazi Mutasarrıfı Galip Bey isminde bir zattı. Çok geçmeden Mutasarrıf geldi. Galip Bey ilk bakışta genç, kibar, zeki bir adam görünüyordu. Mustafa Kemal'in Mutasarrıfa ilk suali şu olmuştu :

— Ben buraya bir davet üzerine geldim. Bu davetten, muhakkak sizin haberiniz olsa gerektir. Nezaket icabı, beni karşılamamız lâzım gelmez mi idi ?

Mutasarrıfın cevabı :

— Sizi Bingazi'ye ben davet etmedim. Gerçi bu davetten habirim vardı, ancak davet sahipleri benim hasımlarımdır.

Bu sözleri işiden Doktor Mustafa Şevket tehevürle ayağa kalktı ve müteheyyiç bir sesle :

— Efendim, dedi, bu zat hitabınıza lâyük değildir. O, Şeyh Mansur'un sadece bir uşağıdır. Ona ne diye davetten haber verecektim ?

Şiddetli bir münakaşa ile başlayan bu ilk mülakatı Mustafa Kemal yatıştırdı; çünkü onun maksadı başka idi. Onun takip ettiği büyük gaye Bingazi'de hürriyeti tesis etmektir.

Mustafa Kemal bu gaye için çalışmağa koyuldu ve bir kaç günler Bingazi muhitini tetkik ile vakit geçirdi.

Kurban Bayramı

Kurban Bayramı gelmişti. Bingazi'de piyade alayı kumandanı Miralay Arif Bey'di. Bayramdan bir gün evvel Mustafa Kemal, asker arkadaşlarla bayramlaşmak için, bayram günü bütün kuvvetleri kışlada toplamasını bu kumandanı rica etti. Mustafa Kemal, hâtirasını taktir ile andığı bu gayet anlayışlı ve kahraman Türk Kumandanından derhal muvafakat cevabı aldı. Bu muhavere hazır bulunan Mustafa Şevket şu teklifte bulundu :

— O gün Mutasarrıf Bey'i de beraber götürelim

Bayram sabahı Mustafa Kemal, Doktor Mustafa Şevket, ve mutasarrıf Bingazi şehri dışındaki askerî kışlada bulunuyorlardı. Kurbanlar kesiliyor, karşılıklı bayram tebrikleri yapılıyordu. Mustafa Kemal Alay Kumandanına şu ricada bulundu :

— Kumandan Bey, bu kutlu günde bütün kuvvetinizi görmek ve onları selâmlamak benim için çok büyük şereftir. Bunu rica edebilir miyim ?

Kumandan muvafakat etti ve yürüdüler.

Erazi üzerinde

Şimdi Bingazi alayı, "saffiharp nizamında,, duruyor. Alayın merkezine tesadüf eden noktada Mustafa Kemal, Alayın kumanda

ve zabitan hey'eti, nihayet mutasarrıfla Doktor Mustafa Şevket bulunuyorlar.

Mustafa Kemal kumandana şu teklifte bulundu :

— Askerlerinizi baştan nihayete kadar görebilir miyim ?

Kumandan tereddütsüz, “evet,, dedi. Daha bu “evet,, sözü havada dalgalanırken arkasından bir ayaklanma alâmeti koptu ; bunu yapanlar alayın subayları idi. Bunlar : “Buna ne lüzum var ?,, diyorlardı. Derhal ilâve etmeliyiz ki bu isyanı koparan zabitler alaylı kimselerdi. Hiç mektep görmemiş, Harbiye Okulu'ndan çıkmamış insanlardı.

Alay kumandanı büyük bir enerji göstermek azmiyle bu asilere haykırdı : “ne lüzum var ne demek? ben emrediyorum,,.

Subaylar ayak dirediler. İtaat etmek istemiyorlardı.

— Bu olamaz, diyorlardı, bu Bey bir (Kurmaya) erkâniharp zabitidir. Muhakkak bizi imtihan etmek istiyor. Biz imtihana gelemeyiz. Biz ezelden imtihan geçirmiş insanlarız.

Mustafa Kemal işin iç yüzünü anlamıştı. Asi hey'eti teskine lüzum görerek :

— Arkadaşlar, dedi, ben buraya sizi imtihan etmeğe gelmedim. Siz lütfedip toplandınız ve bana askerlerinizin mükemmeliyetini göstermek nezaketinde bulundunuz. Ben bunu görürsem sizin için faydalı olur. Rica ederim, herkes kıtasının başına gitsin Ben sadece önünüzden geçip askerî kıt'aları selâmlıyacağım. Başka maksadım yoktur.

Mustafa Kemal'in dediği oldu ve bu suretle kendisi oradaki askerî kıt'aları teftiş etmiş bulundu. Bu iş bittikten sonra bütün o itiraz eden kumandan ve zabitleri yanına toplıyarak :

— Arkadaşlar, dedi, sizi tebrik ederim. Dünyanın bir ucunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu unutulmuş köşesinde, ne büyük meşakkatle askerlik tatbik edegelmektesiniz Ben İstanbul'a ve Makedonya'ya evdetimde sizi misal olarak zikredeceğim.

Mustafa Kemal'i dinleyenler memnun ve mutmain olmuşlardı. Mustafa Kemal onlara şu teklifte bulundu :

— Size hoşlanacağınız kısa bir tatbikat yaptıracağım, isterse-
niz

Mustafa Kemal'e kumandaniyle, zabitleri ve neferleriyle artık emniyet getirmiş olan o hey'et bu teklifi sevinçle karşıladı.

Bingazi cenubunda bir alay tatbikatı

Mesele şu idi: yüzü Bingazi'ye dönük bir piyade alayı, solundan gelen bir düşmana karşı yürüyecekti; Tatbikat yapıldı. Hayalî düşmana karşı alay muvaffak olduğu sırada arkasından, hiç tahmin etmediği bir düşmanın kendine doğru yürümekte olduğunu haber aldı; bunun üzerine garptan gelen düşmanı koğduktan sonra kendi sağında beliren yeni düşman üzerine kuvvetler tevcih edildi. Bu yeni düşman, Şeyh Mansur idi. Hakikatte bu manevradan başka bir şey değildi; askerliğin politik meseleleri halletmesine matuf bir tatbikat idi. Şimdi Cephe ters olmuştu; hedef Şeyh Mansur'un evi idi.

Mustafa Kemal öyle tertibat almıştı ki kuvvetler çok geçmeden Şeh Mansur'un evini sarmış bulunuyorlardı, bu sırada Şeyh'in evinden beyaz bayraklı bir adam çıktı ve koşarak Mustafa Kemal'in yanına geldi: Teslim.....

Mustafa Kemal :

— Peki kabul ediyorum, dedi, bu akşam benimle konuşmağa gelsin. Şimdi muhasarayı kaldırıyorum.

Mustafa Kemal'in karşısında Şeyh Mansur

Şimdi Mustafa Kemal'in karşısında Şeyh Mansur ve daha bir çok insanlar vardır. İki kişi konuşuyor: Mustafa Kemal ve Şeyh Mansur..

Mustafa Kemal, Şeyh Mansur ve diğer hazır bulunanlara inkılâbın mânâsını anlatıyor, inkılâbın bir emrivaki olduğunu söylüyor. Mustafa Kemal'e teslim olmuş olan Şeyh Mansur'un bir nokta üzerinde endişesi ve ısrarı vardı. O, elinde tuttuğu Kuran'ı Mustafa Kemal'e göstererek şunu söyledi:

— Siz Halifei zişan Efendimiz Hazretlerine fenalık yapmıyacağımıza dair bu kitap üzerine yemin eder misiniz? Mustafa Kemal tereddütsüz şu mukabelede bulundu :

— Ver bana o kitabı . . .

Ve Kur'anı alıp öperek şu sözleri ilâve etti:

— Ben bu kitabı tebcil ve takdis ederim. Ve bunun namına namusum üzerine yemin ederim ki Halife denilen adama bu kitabın haricinde hiç bir fenalık yapmıyacağım.

Biri söylediği sözlerin mânâsını anlıyan, diğeri işittiği sözlerin mahiyetini kavrayamayan iki adam, Mustafa Kemal, Şeyh Mansur,

bu gösteri üzerinde mutabık kaldılar; çünkü onların biri, Mustafa Kemal, ne yapacağını tasarlamıştı ve imparatorluğun bir köşesi olan Bingazi'de hürriyeti kurmak hususundaki kararı katı idi. Ötekisi, Şeyh Mansur, kendini kurtarmağa çalışan bir hürriyet düşmanı idi. Bu iki düşünce sevgiyle ve orada hazır bulunanların da inzimamiyle bir antant yapıldı.

Devlet otoritesi hâkimdir.

Mustafa Kemal muvaffak olmuştur: Şimdi Bingazi'de mutasarrıf Bey, yani hükümet hâkimdir; Alay kumandanı, yani ordu hâkimdir; jandarma ve polis şefleri, yani Devletin inzibat vasıtaları hâkimdir. Hüküm ve nüfuzu kırılan bir adam vardır: Şeyh Mansur... Ve orada artık hâkim olmıyan diğer bir adam daha vardır: Mustafa Kemal... Çünkü, O, Bingazi'yi terk etmiştir. Fakat Bingazi'de hâkim olanlar hiç şüphe yok ki, Mustafa Kemal'in kendilerine verdiği cür'et ve cesaretle hükümet otoritesini ellerine alabilmişlerdir.

